

National Journal of Hindi & Sanskrit Research

ISSN: 2454-9177

NJHSR 2025; 1(61): 150-151

© 2025 NJHSR

www.sanskritarticle.com

रामापुरम् देवी कल्याणी

राष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयः,

तिरुपति:

अन्यथासक्षमच्छात्रेभ्यः शैक्षिकोपकरणानि-समानाधिगमावसराणां प्रदानम्

रामापुरम् देवी कल्याणी

सारांशः- शिक्षा सर्वेषां प्राथमिकाधिकारः वर्तते। परम् अन्यथासक्षमाः शिक्षां प्राप्त्यर्थम् अवरोधान् अनुभवन्ति। शिक्षणाधिगमोपकरणानि अवरोधान् निवार्य अन्यथासक्षमाणां समावेशने, तेषां कृते गुणवत्ताशिक्षाप्रदाने च सहाय्यतामचरति। अस्मिन् लेखे दिव्याङ्गेभ्यः उपलब्धमानानां शैक्षिकोपकरणानां सहायकप्रविधेः, संसाधनानां, डिजिटल-अधिगममञ्चानां कक्ष्याप्रकोष्ठसौविध्यानां च प्रस्तावः कृतः। उपकरणानां, संसाधनानाञ्च चयनसिद्धान्ताः सूचिताः। कक्ष्याप्रकोष्ठसौविध्यानां विषये प्रतिपादितम्। एतेषां संसाधनानां सहाय्येन विद्यालयेषु अन्यथासक्षमाणां समावेशः सरलः भविष्यति।

प्रधानसंसूचकानि- समावेशीशिक्षा, शैक्षिकोपकरणानि, सहाय्यकसाधनानि, सम्प्रेषणप्रविधिः, कक्ष्याप्रकोष्ठसौविध्याननि, अन्यथासक्षमच्छात्राः।

उपोद्धातः

शिक्षा प्राथमिकाधिकारः वर्तते। प्रत्येकमपि छात्रः शारीरिक-इन्द्रिय-संज्ञानविकासानां भेदभावं विना गुणवत्ताशिक्षणं प्राप्तुम् अर्हः वर्तते। परं पारम्परिकशिक्षणपद्धतयः संसाधनानि च अन्यथासक्षमच्छात्राणाम् अधिगमे अवरोधान् कल्पयन्ति।

अन्यथासक्षमच्छात्रान् उपकर्तुम्, निर्मितशैक्षिकसंसाधनानि तैः अनुभूयमानाः समस्याः दूरीकर्तुं शक्नोति। एतानि संसाधनानि अन्यथासक्षमान् पठितुं भाषणं कर्तुं भावाभिव्यक्तीकरणार्थं च उपकरोति।

मुख्यविषयाः

भिन्नप्रकारकशैक्षिकोपकरणानि-

- सहायकप्राविधिकोपकरणानि-** एतानि उपकरणानि तन्त्रांशः वा यन्त्रांशः वा भवन्ति। एतानि उपकरणानि अन्यथासक्षमच्छात्रेभ्यः अधिगमावरोधान् जयितुम् उपकुर्वन्ति।
- Screen Readers (स्क्रीन् रीडरस्)-** इदम् उपकरणं यः अंशः लेखनरूपेण वर्तते, तं अंशं वाक्-रूपेण परिवर्तयति।
- Speech to-text software (स्पीच् टु टेक्स्ट् साफ्टवेयर)-** चलने लेखने च कठिनताम् अनुभूयमानछात्राणां कृते स्वयं कार्यं कर्तुम् उपकरोति। (Google voice typing, Dragon Naturally Speaking)
- Braille Displays and Notetakers (ब्रेल्-डिस्प्लेस् अण्ड नोटेकरस्)-** लेखने पठने च दृष्टिबाधितेभ्यः सहाय्यताम् आचरति।
- Hearing Aids and FM Systems (हियरीङ्ग एड्स् अण्ड एफ्एम् सिस्टम्)-** अत्र बधिरेभ्यः ध्वनिस्पष्टतां ददाति।

सम्प्रेषणसहाय्यकोपकरणानि-

इमानि उपकरणानि भाषा-वचनवैकल्ययुक्तछात्रेभ्यः उपकुर्वन्ति।

Correspondence:

रामापुरम् देवी कल्याणी

राष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयः,

तिरुपति:

i. **Picture Exchange Communication System (PECS)**- सम्प्रेषणाय Visual cards (वीजुवल् कार्डस्) उपयुज्यते।

ii. **Speech Generating Devices**- इदम् एकं विद्युत्-परिकरं वर्तते, यत् उपयोक्तोः input स्वीकृत्य तेनाधारेण स्वरम् उत्पादयति।

iii. **Communication Apps**- Proloquo2Go इत्यादीनां दूरवाणीनाम् अनुप्रयोगः वर्तते। यः सम्प्रेषणे सहकरोति।
शिक्षणसामग्री-

i. दृष्टिबाधितेभ्यः बृहदक्षरयुक्तानि पुस्तकानि ब्रेल् पुस्तकानि च।

ii. बौद्धिकाक्षमेभ्यः Simplified Language Materials।

iii. Tactile Graphics- images, graphs, maps व्याख्यातुम् उपयुज्यते। स्पृष्ट्वा अवगन्तुं शक्यते।

iv. Captioned and Sign Language Videos- बधिरेभ्यः उपकरोति।

कक्ष्याप्रकोष्ठाः उपकरणानि च-

कक्ष्यायाः अनुकूलवातावरणेन, शैक्षिकोपकरणानां सहाय्येन च समावेशीशिक्षा सफला भविष्यति।

i. **उत्पीठिकाः आसन्दाः च-** ये छात्राः Wheelchair उपयुज्यन्ते तेभ्यः चलितुं सौविध्यं कल्पयेत्।

ii. **Slant board and writing aids-** शारीरिकाक्षमानां सहाय्यताय इमानि उपकरणानि उपयुज्यन्ते।

iii. **Visual Schedules and Timers-** ये छात्राः समाजे सामञ्जस्यं स्थापयितुं, भाषणे क्लेशम् अनुभवन्ति तथा च एकाग्रलोपयुक्तच्छात्रेभ्यः एकग्रतां स्थापयितुम् उपकरोति।

iv. **Noise Cancellation Headphones-** ये अधिकं शब्दं श्रोतुं न शक्नुवन्ति। तेभ्यः उपकरोति।

डिजिटल-अधिगम-मञ्चाः तन्त्रांशश्च-

Moodle, Google Classroom, Quizlet with image-based flashcards, Visual reality Tools.

शैक्षिकोपकरणानां चयनसिद्धान्ताः-

- छात्राणाम् आवश्यकतानां पूर्तिः भवेत्।
- उपयोक्तुं सरलं स्यात्।
- उपकरणानि सांस्कृतिक-भाषापरिप्रेक्ष्ये उपयुक्तानि भवेयुः।
- पाठ्यचर्यायाः उद्देशानां पूर्तिः।

शिक्षकाणां संस्थानाञ्च भूमिका-

- शैक्षिकोपकरणान् उपयोक्तुं प्रशिक्षणं प्राप्तव्यम्।

- विशेषशिक्षाविदैः, चिकित्सकैः, परिवारसदस्यैः सह समायोजनम्।
- अधिगमफलितानामोपरि उपकरणानां प्रभावः कथम् अस्ति इति निरन्तरं परीक्षणीयम्।

निष्कर्षः-

अन्यथासक्षमेभ्यः एतानि उपकरणानि ज्ञानप्राप्तये, स्वातन्त्र्यं प्राप्तुं, समाजे भागं गृहीतुं च सहकरोति। प्रविधेः संसाधनानां च सहाय्येन छात्राणां विकासः सम्भवति। अधिगमसाधनैः, शैक्षिकोपकरणैः न केवलम् अन्यथासक्षमाः अपि तु सर्वेऽपि छात्राः लाभान्विताः भविष्यन्ति। अनेन सृजनात्मकतकौशलविकासः जायते।

सन्दर्भग्रन्थाः-

- Al-Azawei, A., Serenelli, F., & Lundqvist, K. (2016). Universal Design for Learning (UDL): A content analysis of peer-reviewed journal papers from 2012 to 2015. Journal of the Scholarship of Teaching and Learning, 16(3), 39–56. <https://doi.org/10.14434/josotl.v16i3.19295>
- Alnahdi, G. H. (2014). Assistive technology in special education and the universal design for learning. The Turkish Online Journal of Educational Technology, 13(2), 18–23. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1022934>
- Beukelman, D. R., & Mirenda, P. (2013). Augmentative and alternative communication: Supporting children and adults with complex communication needs (4th ed.). Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing.
- Rao, K., Ok, M. W., & Bryant, B. R. (2014). A review of research on universal design educational models. Remedial and Special Education, 35(3), 153–166. <https://doi.org/10.1177/0741932513518980>
- Smith, R. O., & Okolo, C. M. (2010). Response to intervention and assistive technology: What do we know and where do we go? Learning Disability Quarterly, 33(4), 258–272. <https://doi.org/10.1177/073194871003300404>
- UNESCO. (2021). Ensuring inclusive and equitable quality education for persons with disabilities. Paris: UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378517>